

מבט על, גיליון 1078, 23 ביולי 2018

על הרתעה, משוואות, הסדרות ואסטרטגיה

עמוס ידלין

אחרי סוף השבוע האחרון, שני הצדדים - ישראל וחמאס - טוענים להצלחה בביסוס המשוואות שניסו ליצור, אך שניהם לא משכנעים. טיעוני חמאס אינם תואמים את העובדות: הארגון שילם מחיר כבד כתוצאה מפעילות צה"ל ברצועה ולא הגיב ב"תקיפה מול תקיפה". בה בעת, מוקדם עדיין לשפוט האם ישראל השיגה את עצירת טרור האש והאם חידשה את ההרתעה מול חמאס. נראה שחמאס עדיין מעריך כי ישראל נרתעת מעימות בהיקף מלא - מה שעלול לעודד את הארגון להמשיך בניסיונותיו לפגוע בישראל, הגם שברור להנהגתו שיש גבול להבלגה הישראלית. לכן, על ישראל לעצב אסטרטגיה יוזמת במטרה לשנות את מציאות התיקו האסטרטגי המתמשך בינה לבין חמאס. קשת האפשרויות אמורה לכלול מהלכים מדיניים ומהלכים צבאיים, בשילוב הולם ביניהם. אם מהלכי ההסדרה לא יצלחו וחמאס ידבק בעמדותיו וימשיך לאתגר צבאית את ישראל, לא תהיה ברירה אלא להתכונן למהלך צבאי רחב היקף ברצועה. יעד המינימום של מהלך כזה יהיה פגיעה קשה מאוד בחמאס ובמיוחד בזרוע הצבאית שלו, על מנת לבסס הרתעה אפקטיבית לזמן רב שתאפשר אכיפה של הסדרה יציבה יותר ("הודנה מוגבלת").

נקודת פתיחה לדיון בהתפתחויות האחרונות ברצועת עזה, נכון דווקא להתרחק מהעימות הנוכחי ולבחון את נקודת המוצא של כל אחד מהצדדים המעורבים בו ואת האסטרטגיה שלהם להשגת יעדים לאומיים מרכזיים.

בחינה כזו תראה כי במונחים של ביטחון לאומי, מדינת ישראל מעולם לא הייתה חזקה יותר. עליונותה הצבאית בסביבתה האסטרטגית איתנה - ברשותה קהילת מודיעין איכותית, חיל אוויר מעולה, מערכת הגנה מתקדמת מפני רקטות וטילים, ויתרון טכנולוגי ניכר. קשריה עם העולם הערבי, מעל ומתחת לשולחן, מתלכדים סביב אינטרסים משותפים. התמיכה בה מצד הבית הלבן חסרת תקדים במחויבותה, ויחסי אמון שוררים גם בין ירושלים למוסקבה.

מנגד, חמאס נע מכישלון לכישלון. שלטונו ברצועת עזה הוביל למשבר כלכלי והומניטרי חריף באזור זה; בזירה המדינית - העולם הערבי עוין אותו ורואה בו שלוחה של האחים המוסלמים ואיראן; בזירה הצבאית - הארגון ניצב בפני מכשולים משמעותיים, שאינם מאפשרים לו לפתח איום חמור על מדינת ישראל, שכן הרקטות שברשותו מנוטרלות על ידי מערכת כיפת ברזל והמנהרות שחפר תחת גדר הגבול נחשפות ונהרסות בידי צה"ל; הכנסת אמל"ח מחוץ לרצועה נתקלת בקשיים עקב פעילות מניעה מצרית אפקטיבית בסיני. אף בזירה הפנים-פלסטינית - הסכסוך בינו לבין פת"ח רחוק מפתרון חרף הניסיונות הרבים לקדם הסדר בין המחנות.

ואולם, למרות א-סימטריה חד-משמעית זאת ביחסי העוצמה, מצליח החמאס לאתגר את ישראל – להשיג שוב "תיקו אסטרטגי אסימטרי". בידי חמאס עלה לשחוק את ההרתעה הישראלית, שנוצרה בעקבות מערכת 'צוק איתן' בקיץ 2014, להפר את השקט ששרר בדרום מאז ולנסות

להציב משוואות וכללי פעולה חדשים. אמנם, חמאס לא תכנן את 'צעדת השיבה' ולא את מתקפת ההצתות באמצעות עפיפונים ובלוני התבערה, אך הוא מצא בהם ערוץ פעולה אטרקטיבי והפך אותם לשני מאמצים מבצעים מרכזיים.

שני הצדדים אינם רוצים במלחמה, ישראל מסתפקת ב"שקט תמורת שקט" ובחידוש ההרתעה. חמאס מצדו מעוניין בראש ובראשונה לפרוץ את "המצור", על מנת לאושש את הכלכלה ברצועה, לשפר את תנאי החיים בה ואף לאפשר לו התעצמות צבאית מואצת. בעזרת כל אלה הוא מבקש להוכיח שדרך "ההתנגדות" שלאורה הוא פועל הייתה ונותרה הפתרון הנכון והיעיל ביותר לעם הפלסטיני נגד ישראל.

ישראל, שהפגינה נחישות בסיכול כוונות החמאס לפרוץ את גדר הגבול על מנת לבצע חטיפה, או לפרוץ ליישוב ישראלי ולפגוע באזרחים וחיילים, מתקשה למצוא מענה מבצעי לעפיפוני ובלוני הטרור שהופרחו לשטחה, פגעו בריבונותה וגרמו נזק סביבתי, כלכלי ותודעתי ניכר. העובדה שלמרות הנזק מהשריפות, בסופו של יום הן לא סיכנו חיי אדם, הולידה ויכוח ציבורי בישראל על אודות מענה ראוי. הוויכוח הציבורי הלגיטימי בחברה דמוקרטית, כמו גם הדלפות משיבות הקבינט לצד מדיניות הפעלת האש הזהירה בפועל של כוחות צה"ל, הבהירה לחמאס כי ישראל נרתעת מסבב עימות נוסף בזירת עזה. באופן פרדוקסלי, נכונות ישראלית לצאת למבצע צבאי רחב נגד חמאס בעזה היא גורם מרסן ומייצב, ומנגד רתיעה ממבצע יכולה להוביל אליו בסבירות גבוהה.

חמאס הבין היטב את הרתיעה בישראל מסבב נוסף וניסה לכפות שתי משוואות חדשות - "תקיפה מול תקיפה", ו"דם מול דם". הצלחתו לבסס את המשוואה הראשונה באמצעות ירי פצמ"רים ורקטות על 'עוטף עזה', לאחר שצה"ל סיכל ניסיונות לפרוץ את גדר הגבול, עודדו אותו לנסות לכפות את גם את משוואת הפגיעה בישראלים לאחר שפלסטינים רבים נהרגו בעימותים על הגדר. ביום שישי, 19 ביולי, נורה חייל צה"ל על ידי צלף פלסטיני וחמאס נטל אחריות לפגיעה, גם אם אין וודאות כי המבצע ניזום או אושר על ידי הנהגת הארגון (נוכחות ראש הלשכה המדינית של חמאס אסמאעיל הנייה בגבול והעובדה שאנשי הזרוע הצבאית שהיו בעמדת תצפית לא התפנו ממנה לפני הירי מעידה כי ייתכן שהמהלך התבצע ללא ידיעת או החלטת ההנהגה).

ישראל גם היא מנסה לעצב משוואות משלה: טרור האש, הפוגע באוכלוסייה אזרחית – גם אם ללא אבדות בנפש - ייענה בעצירת העברתן של סחורות, דלק וחומרי בנין לרצועה. פגיעה בחיילי צה"ל או ירי מרגמות על יישובי העוטף ייענו בתקיפה מסיבית על מתקני חמאס וגביית מחיר כבד מהארגון, בשלב זה בעיקר בנכסים ולא בנפש.

אחרי סוף השבוע האחרון שני הצדדים טוענים בתוקף להצלחה בביסוס המשוואות שלהם, אך שניהם לא משכנעים. טיעוני חמאס אינם תואמים את העובדות: הארגון שילם מחיר כבד כתוצאה מפעילות צה"ל ברצועה, לא הגיב ב"תקיפה מול תקיפה", וגם את דמם של שלושת חברי הזרוע הצבאית שלו שנהרגו כתוצאה מתגובת צה"ל להרג חייל מירי צלפים - לא נקם (לפי שעה).

מוקדם עדיין לשפוט האם ישראל השיגה את עצירת טרור האש והאם חידשה את ההרתעה מול חמאס. נראה שחמאס עדיין מעריך כי ישראל נרתעת מעימות בהיקף מלא, מה שעלול לעודד את הארגון להמשיך בניסיונותיו לפגוע בישראל. עם זאת, גם לחמאס ברור שיש גבול ליכולת ההבלגה הישראלית, ואם יחצה אותו ישראל לא תוכל להימנע מתגובה נרחבת.

כך נוצר אותו תיקו אסטרטגי א-סימטרי, שהתקבע בתום מבצע "צוק איתן". במאזן העוצמה הקשה והלחימה הקינטית, לישראל ללא ספק הישגים משמעותיים: גבולה לא נפרץ ואזרחיה לא נפגעו. מתקני יצור נשק, מחנות אימונים ומחסנים של חמאס נמחקו בהפצצות חיל האוויר. ועדיין, חמאס יוצא בתחושה של הישג. הוא העלה שוב לסדר היום את סוגיית עזה, על היבטיה ההומניטריים והמדיניים, פגע בתדמיתה של ישראל, שחק את תחושת הביטחון של תושבי העוטף ואתגר את הריבונות הישראלית באזור הגבול עם הרצועה.

על מנת להפר את התיקו המתמשך על ישראל לעצב אסטרטגיה יוזמת, לא מגיבה ונגררת. יש לאמץ גישה שתכליתה לשנות מציאות ולא לקדש סטאטוס קוו. קשת האפשרויות אמורה לכלול מהלכים מדיניים ומהלכים צבאיים, בדגש על שילוב הולם ביניהם.

הנוסחה שהציעה ממשלת ישראל לאחר "צוק איתן", שיקום תמורת פירוז, נדחית על ידי חמאס באופן עקבי. הוא דבק בסירובו העקרוני להתפרק מנשקו עבור כל מטרה שתקדם את שיקום הרצועה, בין אם לטובת הסרת הסגר, ובין אם לטובת הסדר עם פת"ח והרשות הפלסטינית. ניסיונות שכנוע מטעם מצרים וגורמים בינלאומיים לא נושאים בינתיים כל הצלחה. רעיון ה"הודנה" – הפסקת אש ארוכת טווח – אינו ריאלי. הפרמטרים שחמאס הציג כתנאי להסדרת "הודנה לשנים ארוכות" מסוכנים יותר לישראל יותר מהתנאים שבגינם שוב ושוב נכשל המשא ומתן בין ישראל והרשות הפלסטינית. במאמר שפורסם ב"ווישינגטון פוסט" בשבוע שעבר, גם הצוות שמיינה נשיא ארצות הברית וניסה לבדוק היתכנות ל"עסקת המאה הקטנה" ברצועת עזה, מבטא את הבנתו כי לא ניתן לקדם את שיקום עזה עקב סירוב חמאס לוותר על זהותו כארגון טרור ולהתפרק מנשקו.

אבל, צריך וניתן לנסות לקדם הבנות צנועות יותר: הודנה מוגבלת, הכוללת הסדרה בפרמטרים שגם ישראל וגם חמאס יוכלו לחיות איתם. תנאי יסוד להסדרה כזאת הוא הפסקה כוללת של הטרור מעזה והחזרת האזרחים וגופות הנעדרים הישראלים, הנמצאים בידי חמאס. מיד לאחר מכן תקודם תכנית לשיפור המצב ההומניטרי ברצועה, להקמת מפעלי תשתית בתחום החשמל, המים, הביוב והתחבורה; תוסכם פתיחה מבוקרת של המעברים לרצועה על פי קריטריונים ביטחוניים קשיחים; חמאס לא יידרש לפרק את הזרוע הצבאית אך יתחייב להקפיאה ולא לפעול להתעצמות נוספת (חשוב לזכור שישראל ממילא נטרלה את שתי היכולות הצבאיות המרכזיות של חמאס – הנשק הרקטי והמנהרות).

ממשלה ישראלית המעוניינת לחדש את התהליך המדיני תקדם גם את החזרת הרשות הפלסטינית לעזה, אך על פי תנאיו של אבו מאזן: "רשות אחת נשק אחד", תוך שלילת "מודל חיזבאללה" שעל פיו רוצה חמאס להתנהל. מצרים, בהתאם לאינטרסים שלה, היא שותף מלא לכל הסכם פיוס פנים-פלסטיני, שיחזיר את הרשות לעזה.

אם מהלכי ההסדרה לא יצלחו וחמאס ידבק בעמדותיו וימשיך לאתגר צבאית את ישראל, לא תהיה ברירה אלא להתכונן למהלך צבאי רחב היקף ברצועה. יעד המינימום של מהלך כזה יהיה פגיעה קשה מאוד בחמאס, ובמיוחד בזרוע הצבאית שלו, על מנת לבסס הרתעה אפקטיבית לזמן רב שתאפשר אכיפה של הסדרה יציבה יותר ("הודנה מוגבלת") בפרמטרים שיתנו מענה למשבר ההומניטרי בעזה ויבטיחו ביטחון ושקט בצד הישראלי של הגבול. זאת, תוך מיסוד מנגנונים יעילים שיודאו שחמאס לא בונה יכולות צבאיות חדשות ואינו זוכה להישגים מדיניים שיחזקו אותו בזירה הפלסטינית.